

“HYPPÄSIN ENSIMMÄISENÄ VETEEN”

Haastateltavana Kari Uusitalo*

Kari Uusitalon titteli on nykyään filmografi. Mikä voisi sopia paremmin ihmiselle, joka on omistanut yli puolet elämästään suomalaista elokuvaa koskevan tiedon keräämiseen ja järjestämiseen? Hänen työhönsä - aiemmin harrastukseensa - ei ole aina suhtauduttu myönteisesti: häntä on moitittu kronikoitsijaksi ja pikkuasioiden keräilijäksi vailla laajoja näkemyksiä. Kari Uusitalo on itse perillä tutkimustensa puutteista, mutta tietää, miten korvaamattoman työn on tehnyt.

Hänen työnsä arvo ymmärretään nyt, kun suomalaista elokuvaa on alettu tutkia niin Turun yliopistossa kuin muuallakin. Voimme olla tyytyväisiä, että Uusitalon kaltainen sinnikäs filmografi on tehnyt ja julkaissut perustutkimusta suomalaisesta elokuvasta. Olisiko kansallisuusfilmografiaakaan koskaan ryhdytty suunnittelemaan, ellei olisi tiedetty, että Uusitalolla on jo sen runko mapeissaan? Hänen ansiostaan kenenkään ei tarvitse aloittaa tyhjästä.

Mistä sait tällaisen viehtymyksen suomalaisen elokuvaan?

Olin kouluaikana hyvin erikoinen kaveri, pidin kotimaisista elokuvista ja keräsin kotimaisten iskelmien sanoja, mitä kaikki ihmettelivät. Oikeastaan elokuvan lumoihin joutuminen oli sattuma: olin 9-vuotias, kun pääsin ensimmäisen kerran elokuvaan heinäkuussa 1942. Olimme silloin sotaa paossa evakkona Alavuden Sulkavankylässä ja sieltä oli lähimpään elokuvateatteriin Kino Kytöön Alavuden asemalle matkaa 22 km. Eräänä sunnuntaiaamuna sain kuulla, että lähtisimme joukolla elokuvaan; eräs minua monia vuosia vanhempi evakkotyttö lu-

pasi ottaa minut polkupyörän tarakalle. Ensimmäinen elokuva oli kotimainen *Oi aika vanha kultainen*. Muistan siitä kaksi kohtaa, Joonaksen onkimisen ja vanhanmallisessa gramfonissa pyörivän äänilevyn. Kun vuonna 1957 tulin pysyvästi elokuva-alalle Suomi-Filmiin lyhytkuvaosastolle elokuvatoimittajaksi, leikkaajaksi ja tekstinkirjoittajaksi, siellä oli osastopäällikkönä Orvo Saarikivi, ensimmäisen näkemäni elokuvan ohjaaja, erittäin sympaattinen, suuri humanisti.

Seuraavan elokuvani sain nähdä Kouvolassa syyskuun lopulla 1943. Isäni oli tuolloin Imatralla sotasairaalassa, ja sinne mennessämme yövyimme Kouvolassa. Emme menneet katsomaan *Valkoisia ruusuja*, joka emäntämme mielestä oli liian raskas minulle, 10-vuotiaalle pojalle, vaan Marx-veljesten *Päivää sirkuksessa*. Siitä muistin jälkeenpäin vain hylkeen, joka seurueen noustessa junaan näyttää merkkiä pyrstössään ja saa nousta vaunuun. Imatralla kuulumme, että isäni oli kuollut kaksi päivää aikaisemmin. Kokemusten kontrasti jäi pysyvästi mieleen.

Syksyllä 1944 aloitin oppikoulun Alavuden kirkonkylässä, josta oli matkaa elokuvaan vain neljä kilometriä. Siellä kävimme aina kun rahatilanne vain salli. Näin siellä *Pinocchio*n, kotimaisia, *Ne 600 urhoollista*, *Sankarieskadroonan* ja paljon muuta. Kahden vuoden aikana kävin siellä hyvin usein. Tein itsekin sarjakuvista ”köyhän miehen elokuva”, joita näytin naapurin lapsille.

Helsingissä kävin oppikoulun kolmannen ja neljännen luokan ja asuin lestadiolaisen opettajan luona, joka vihasi elokuvia. Sunnuntaisin piti mennä

hänen kanssaan seuroihin Fredrikinkadulle. Jos joskus pääsi salaa elokuvaan, synty maistui hyvältä. Syksyllä 1948 siirryin Poriin, jossa sain olla vapaasti ilman peräänkatsojaa: kävin elokuvissa melkein joka ilta ja jäin luokalle. Sitten kävin kolme vuotta koulua äitini luota Merikarvialta 50 km:n päästä; elokuvaan oli matkaa 11 km. Oppikoulun viimeisen luokan ja armeijan aikana pääsin niihin taas normaalisti.

Helsinkiin tulin opiskelemaan syksyllä 1954. Sain opiskella ilman velkaa: äitini antoi minulle 200 mk kuukaudessa. 160

mk meni vuokraan, loput elämiseen. Päivittäin oli varaa joko yhteen lämpimään ateriaan tai yhteen elokuvalippuun - kävin vähintään viisi kertaa viikossa elokuvissa. Niiden vuosien jälkeen osaan antaa arvoa hyvälle ruualle. Ennätys oli, että joulun ja pääsiäisen välisenä aikana söin kolme lämmintä ateriaa.

Opiskelin valtiotieteellisessä tiedekunnassa tavoitteena sanomalehdentoimittajan ammatti. Yliopisto järjesti joka kevät toimittajakurssin, jota veti L.A. Puntila. Pääsin kurssille jo poikkeuksellisesti ensimmäisenä opiskeluvuonna, koska pääaineeni oli poliittinen historia, Puntilan oma aine, ja olin istunut ahkerasti hänen luennoillaan. Keväällä 1955 kurssi teki joka viikko ekskursioita eri paikkoihin, mm. rikosmuseoon, Fazerin karamellitehtaalle ja Uuteen Suomeen. Kävimme myös maaliskuussa katsomassa filmausta SF-halleilla; siellä oli tekeillä elokuvan *Risti ja liekki* kohtaus, jossa kuoripojat laulavat - Anneli Sauli yhtenä heistä. Otin salaa käteen käsikirjoituksen ja katselin sitä: kuva, repliikit, tehosteet. Näinkö se menee? Ihastuin SF-hallien tunnelmaan ja menin kysymään sieltä kesäksi töitä toukuun 3. päivänä. Henkilökunnan päällikkö Salin kysyi, olenko ollut ennen alalla. En ollut, mutta olin käynyt halleilla kerran. Sain aloittaa seuraavana päivänä kello yhdeksän.

Jack Witikka ohjasi elokuvan *Nukkekauppias ja kaunis Lilith* kohtausta, jossa Martti Katajisto ajaa aamulla partaansa ja puhuu kanarialinnulle. Puoli päivää sain katsella, mutta iltapäivällä minut komennettiin kulissin päälle lamppuja suuntaamaan - suoraan elokuvaaurani huipulle. Kului viikko tai kaksi ja tuli vielä uudempia kesätyöläisiä ja pääsin lattialle lyömään klaffia. Seuraavana kesänä sain ajaa jo

Kari Uusitalo

Kuva: Ari Honka-Hallila

kameravaunuakin. Elokuvan *Pikku Ilona ja hänen karitsansa* "upeat" kamera-ajot ovat kaikki minun tekemiäni.

Kesällä 1956 tehtiin viidellä ryhmällä elokuvia ja pääsin ilman muuta vanhana työntekijänä SF:ään. Seuraavanakin kesänä olisin päässyt, mutta olin vakituisena toimittajana Ylioppilaslehdessä. Päätoimittajana oli Heikki Kääriäinen ja toimitussihteerinä Heikki Klemola, jonka paikalle otettiin keväällä Arvo Salo eikä minua, vaikka olisin ollut nimenomaan toimitussihteerinä parempi. Lähdin pois, koska työleni ei mielestäni annettu arvoa. Suomi-Filmin lyhytkuvaosastolle haettiin filmitoimittajaa, ja panin paperit sisään ja niiden liitteeksi tilaston elokuvien esitysviikoista Helsingissä; olin kerännyt sen Akateemisen Filmikerhon viisivuotisjuhlan kunniaksi julkaistuja Ylioppilaslehden sivuja varten. Orvo Saarikivi oli myös tilastohullu, ja minut valittiin 32 hakijasta.

Tein ensin tekstejä uutiskatsauksiin ja pääsin vähitellen leikkaamaan ja ohjaamaan. Vanhat ohjaajat nokkivat kuitenkin uutta työntekijää, ja parin vuoden kuluttua työ alkoi tyyppiä. Menin Uuden tietosanakirjan kuvatoimittajaksi; sellainen työ kiinnosti minua erittäin paljon. Huomautin, että elokuva-artikkelit olivat huonoja, ja sain siitä hyvää ruveta tekemään niitä itse. Kuvatoimituksen tein työssä ja elokuva-artikkelit sivutoimena. Viihdyin työssä hirveän hyvin. Veikko Laihanen houkutteli kuitenkin minut omaan firmaansa, ja kun olin tullut luvanneeksi, oli noloa käydä sanomassa itsensä irti jo vajaan vuoden kuluttua työsuhteen alkamisesta. Pääsin Laihasen apulaisjohtajaksi, oikeaksi kädeksi, joka ei suinkaan tiennyt, mitä vasen tekee. Laihasella olin viisi vuotta ja kahdeksan kuukautta.

Koko ajan kirjoitin tietosanakirja-artikkeleita. Kun kävin Laihasen kanssa Rovaniemellä sopimassa Rovaniemi-elokuvan tekemistä, tutkimme Polarhotellissa vermuttipullon sisältöä, ja kun puheeksi tuli, että olin juuri saanut myydyksi Ylioppilaslehteen artikkelisarjan suomalaisen elokuvan historiasta, Laihanen sanoi, että tehdään siitä kirja! Niin syntyi *Suomalaisen elokuvan vuosikymmenet*. Kun antaa pirulle pikkusormen, se vie koko käden. Kirjoitin myös Adams-Filmin 50-vuotishistoriikin 1962. Menin Suomi-Filmiin takaisin 1966 ja jatkoin kirjoittelua. Vuonna 1970 tulin elokuvasäätiöön ja samalla pois tekijäpuolelta pystyen paremmin keskittymään kirjoittamiseen, jota olin tehnyt vapaa-enkä työajalani. Olin pitkään säätiön asiamies eli pääsihteeri.

Suomalainen elokuva kiehtoi. Vuonna 1972 ilmestyi *Eläviksi syntyneet kuvat, 1975 Lavean tien sankarit* ja tähän mennessä tätä sarjaa on syntynyt kuusi osaa. Systemaattisena miehenä yritin löytää suomalaisesta elokuvasta valmista materiaalia, mutta kun sitä ei löytynyt, täytyi ruveta itse keräämään, sirpale sieltä sirpale täältä. Olin tehnyt luettelon Suomessa tehdyistä pitkistä elokuvista; tietosanakirja-artikkeleita tehdessäni soitin tai kävin vanhojen veteraanien luona, mm. kuvaaja Frans Ekebomin, lavastaja Karl Fagerin ja ohjaaja Kalle Kaarnan, saadakseni muistitietoa, jonka olen käyttänyt hyödykseni hyvin tarkasti. Aloin kirjoittaa Kinolehteen ja näin maine vähitellen kasvoi.

Oliko Sinulla jo kouluaikana kerätynä leikkeitä tai muuta elokuvaa koskevaa materiaalia?

Ei ollut mitään. Kerääminen alkoi vuonna 1960, kun olin tietosanakirjan kuvatoimittajana. Tein suunnitelman suomalaisista elokuvaa koskevasta hakusanoista; tätä varten kävin läpi Kinolehdet, Filmiaitat, Uutisaitat ja Elokuva-aitat. Vuonna 1959 Suomi-Filmi vietti 50-vuotisjuhliansa ja lehdistöä varten piti kerätä materiaalia; silloin sain luvan kerätä tietoja yhtiön elokuvista eri lähteistä, mm. yliopiston kirjastosta. Tietopankin kokoaminen alkoi siis tasan 30 vuotta sitten.

Palataan *Suomalaisen elokuvan vuosikymmeniin*, joka on nykyisin ainakin Turun yliopistossa elokuvatiiteen tutkintovaatimuksissa.

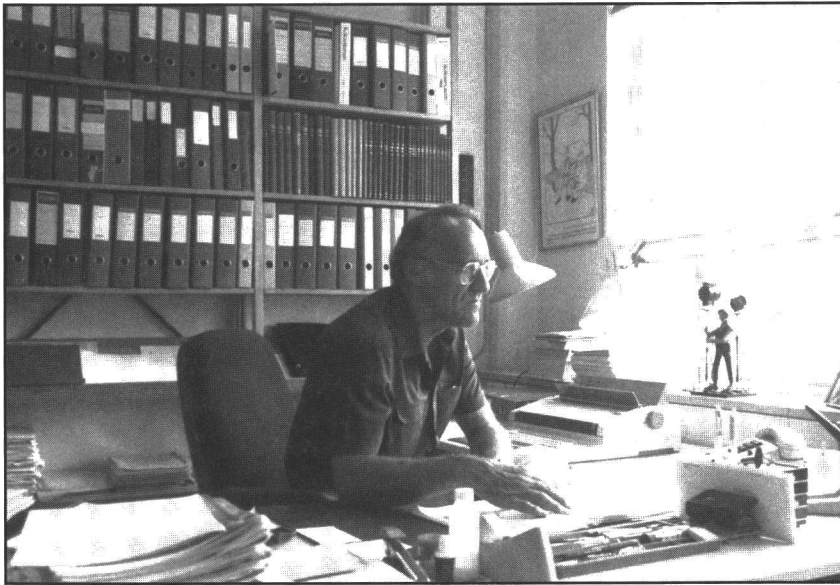
Se oli tuoreeltaan Yhteiskunnallisen korkeakoulun (vuodesta 1966 Tampereen yliopiston) sanomalehtilinjaa - jota Helge Miettunen veti - alimman tason tutkintovaatimuksissa "soveltuvin osin". Problemaattisuutta tähän tilanteeseen toi se, että Miettusen itsensä piti kirjoittaa teos samasta aiheesta. Hänhän

oli väitellyt tohtoriksi elokuvasta 1949 tutkimuksella Johdatus elokuvan estetiikkaan. Miettunen omisti veljensä Taunon kanssa elokuvateatterin Kristiinankaupungissa; Tauno Miettunen tuli Risto Orkon jälkeen Suomen elokuvateatterinomistajain liiton (SEOL) puheenjohtajaksi ja tuki veljensä pyrkimystä. Se olisi tietenkin tapahtunut aika kovaa korvausta vastaan. Nuorena en välittänyt tällaisesta, vaan Veikko Laihanen toimi muurinmurtajana ja hoiti suhteet elokuva-alaan ja Otavaan. Nappasin siis Helge Miettusen suun edestä tämän makupalan, mutta en saanut siitä oikeastaan muuta palkkiota kuin Laihasen kustantaman ajokortin. Halusin kuitenkin saada nimeä.

Olin jopa ehkä hieman ylpeä, että olin saanut nimeä elokuvahistorioitsijana. Jossakin esipuheessa mainitsin sitten olevani "suomalaisen elokuvan hovihistorioitsija", ja sain siitä hirveää palautetta. Varsinkin nuorempi polvi oli sitä mieltä, että "mikähän tuokin luulee olevansa". Kun kysyin Vuosikymmenien valmistuttua Otavalta lisää töitä, sieltä tarjottiin Mitä-Missä-Milloin Elokuvakirjan toimittamista - sitä olivat sekä Eugen Terttula että Heikki Eteläpää aloitelleet huonolla menestyksellä - ja lupasin tehdä kotimaisen osuuden. Laadin 400 nimen listan tärkeistä elokuva-alan henkilöistä, joihin kuului myös Hans Kutter, minun ja monen muun arvostama Hufvudstadsbladetin kriitikko. Soitin hänelle eräänä aamuna: "Täällä puhuu Kari Uusitalo, päivää." Kutter: "Jaa, nimi ei sano minulle yhtään mitään." Huomasin, etten niin tunnettu olekaan, kuin kuvittelin. Olli Tuomola toimitti Elokuvakirjan ulkomaisen osuuden.

Kuvittelin saavani *Suomalaisen elokuvan vuosikymmenistä* upeat arvostelut, mutta Ilta-Sanomissa Yrjö Kemppe totesi, että kirja oli tikkuisinta luettavaa, mitä hän oli lukenut. Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi eivät ole tähän päivään mennessä kirjoittaneet siitä rivin riviä. Laihanen sai Filmikamarin ottamaan kirjaa 500 kappaletta, jotta Otava lähti hankkeeseen mukaan. Kun sitten menin 5.2.1965 Filmikamariin viemään juttua Kinolehteen, näin kirjaani lastattavan ulos ja sisällä kaksi vihaista naista, Maire Haahdin ja Annikki Arnin. He olivat suuttuneet, koska olin pannut heidän syntymäaikansa (1914 ja 1898) kirjaani. Puolustauduin, että heidän syntymäaikansa olivat minulle vain vuosilukuja muiden joukossa. Maire oli kuitenkin kuin myrskyn merkki kirjoittaessaan palkkiolappua. Myöhemmin kuulin, että hän oli menettänyt kaksi poikaystäväänsä tiedon takia. Kun Arni myöhemmin vielä moitti asiasta, sanoin pyrkiväni täydellisyyteen, johon hän vastasi, että et tiedä, miltä tuntuu olla vanha ja köyhä, eikä minussa ole yhtään herrasmiestä. Menin kauppaan ja ostin kolme ruusua, jotka lähetin Arnille. Annikki sanoi myöhemmin Mairelle, ettei se Uusitalo ihan mahdoton mies ollutkaan.

En siis ollutkaan kaikkien ihailema suuri eloku-

Kuva: Ari Honka-Hallila

vantutkija. Nyt on tilanne hiukan toinen, kiitos osittain Turun koulukunnan. Hyppäsin aikanaan ensimmäisenä veteen halutessani tutkia suomalaista elokuvaa, ja ehkä vieläkin uin hieman toisten edellä ainakin tietomäärän runsaudessa, jos en aina laadussa. Olen ehkä enemmän kronikoitsija ja tietojenkerääjä kuin pohtija ja suurten totuuksien etsijä, niin kuin Peter von Bagh on.

Elokuvasäätiössä olin asiamies eli pääsihteeri, ensimmäinen työntekijä, kun säätiön toiminta alkoi 1.2.1970. Tulin taloon kaksi viikkoa aikaisemmin panemaan toimintaa käyntiin; kaksi viikkoa säätiö oli minun mustassa salkussani Helsingin ja Hyvinkään välillä. Sitten saatiin 12 neliön huone osoitteessa Kluuvikatu 3 A 57; kuukauden kuluttua sain sinne ensimmäisen apulaisen: huoneessa oli kaksi tuolia ja pöytää ja kaappi. Vieraille oli tuoli eteisessä. Lokakuussa muutimme sadan neliön tiloihin Kaisaniemenkatu 3 A 25:een; siellä olimme yhdeksän vuotta. Sitten muutimme Autotaloon Salomoninkadulle 1979 tammikuussa - 300 neliötä - ja vappuna 1985 K13:een. Säätiön toiminnan laajentumisessa sinne haluttiin toimitusjohtaja, jolle paikalle Veikko Korkala änkesi itsensä. Hän rupesi työntämään minua sivu-uralle.

Siihen aikaan kehiteltiin kansalliskuvastofilmografia-ajatus Ruotsin mallin mukaan. Kuvittelin sitä aika helpoksi hommaksi, olihan minulla perustiedot olemassa. Kun Jörn Donner tuli säätiön hallituksen puheenjohtajaksi, hän ehdotti minulle kerran, että Suomeen pitäisi saada samanlainen kirja kuin Svensk Filmografi, jossa hän oli ollut vastaavana toimittajana. Minulla olikin valmis suunnitelma, halusin arkiston mukaan ja puhuin Olli Alholle, joka innostui. Menin Alhon kanssa käymään opetusministeriössä Olli Närvän luona, jonka mielestä ministeriön

piti ottaa hankkeesta rahoitusvastuu. Toimituskuntaan tuli puheenjohtajaksi Jerker A. Eriksson, arkistosta Sakari Toiviainen, Lauri Tykkyläinen ja Pekka Riihimäki ja minä ainoana säätiöstä.

Aluksi minulla oli lupa käyttää työhön puoli päivää viikossa. Kun Korkala otti minulta säätiössä tehtäviä pois yhden toisensa jälkeen, minusta tehtiin lopulta K13:n isännöitsijä - paskamainen homma. Puolet ajastani sain kuitenkin olla filmografiaprojektissa: olin tutkiva isännöitsijä tai isännöivä tutkija. Uudes-

sa keskeneräisessä talossa oli kaikki lastentaudit; joka aamu joku oli valittamassa jonkin olevan rikki tai puutteellinen. Asemalta kävellessä pamahti Uspenskin katedraalin kohdalla kestovitutus päälle: taasko täytyy sinne mennä? K13:ssa esimerkiksi haisi paska, joka myöhemmin ilmeni Ruotsin-laivojen paineella viemäriin pumpaamaksi.

Kun säätiön uudeksi toimitusjohtajaksi tuli Jukka Vilhunen, hän oli sitä mieltä, että minun täytyi päästä filmografiatyöhön vakituisesti ja kun Eriksson halusi tästä keikasta irti, tuli kysymys, kenestä uusi päätoimittaja. Ilokseni muu joukko ehdotti minua. Niin minusta tuli tämän teossarjan päätoiminen päätoimittaja, tavoite, johon en koskaan kuvitellut pääseväni. Haaveenani oli ollut olla mukana toimittussihteerinä. Saan edelleen palkkani säätiöstä, mutta työhuoneeni on täällä elokuva-arkistossa. Palkkarahat säätiö etsii milloin mistäkin. Kakkua on jäljellä seitsemän vuotta yksitoista kuukautta kuusi päivää.

Ulkopuolisesta tämä vaikuttaa tavattoman johdonmukaiselta elämäntyöltä, koska yhden suomalaista elokuvaa käsittelevän kirjan jälkeen tuli ensin kuuden kirjan sarja ja sen jälkeen monumentaalinen kansalliskuvastofilmografia.

Tämä onkin minun hautamonumenttini. Yleensäkin jälkeenpäin moni asia näyttää johdatukselta, mutta kyllä se näin matkan varrella on kuin juosten kustu tai veteen piirretty viiva koko homma. Oli sattuman kauppa, että päädyin elokuva-alalle ja kirjoittamaan kotimaisesta elokuvasta. Ensimmäinen lehti, johon kirjoitin elokuvasta, oli Porin lyseon teinikunnan lehti Kollega, jonka päätoimittaja olin 7. luokan keväällä. Seuraavana vuonna tuli päätoimittajaksi Risto Hannula, mutta säilytin itselläni elokuva-arvostelijan mandaatin. Ensimmäiset arvosteluni

kirjoitin syksyllä 1952. Kuvittelin silloinkin olevani arvostelijanurani huipulla. Kesällä 1957 tuurasin Hannulaa Ylioppilaslehdessä nimimerkillä Kino-Casa. Porin lyseossa olin saanut eräältä ruotsinopettajalta nimen Casanova (Casanova = Uusitalo), jota nimeä kannoin koko kouluajan. 70-luvulla kirjoitin arvosteluja jonkin naisvaltaisen ammattiliiton lehteen - nimen olen jo autuaasti unohtanut. Keväällä 1979 aloin kirjoittaa niitä Hyvinkään Sanomiin, ja kirjoitan vieläkin.

Yksi pysyvä työ on ollut Mitä-Missä-Milloin-vuosikirjan kotimaisen elokuvan katsaukset, joita olen tehnyt vuodesta 1967. Alunperin sinne kirjoittivat Eugen Terttula ja sitten Heikki Eteläpää, joka eräänä vuonna jätti työn tekemättä ja pantiin sen johdosta sivuun. Markku Tuuli teki ulkomaisen osuuden. Tällaisessa työssä - samoin kuin Kinolehden vuosikatsauksia varten, joita tein 25 vuotta - tuli aineisto kootuksi systemaattisesti. Nyt kun se on loppu, uudempi aineisto on riipin raapin levällään. Uuden tietosanakirjan jälkeen kirjoitin Otavan Iso-Fokus-tietosanakirjan elokuvahakusanat, samoin kuin Otavan Suureen Ensyklopediaan, myös ulkomaiset, joita on ollut paljon raskaampi tehdä kuin kotimaisia. Hakusanojen kirjoittamisessa pysyy ajan tasalla, ja se pakottaa suppeaan täsmälliseen ilmaisuun. Annaalisarjassani on seitsemäs osa kirjoitusvaiheessa ja se on periaatteessa hyväksytty arkiston julkaisusarjaan. Filmografiat ovat valmiit, mutta tekstiosa on vielä levällään. Se kattaa ajanjakson 1970 - 76 eli säätöön perustamisvuodesta siihen vuoteen, jona säätö alkoi saada valtion rahaa tukitoimintaan.

Tuntuiko silloin 1960-luvulla siltä, että tässä tehdään nyt erään aikakauden tilinpäätöstä, vanhan kotimaisen elokuvan historiaa?

Silloin tuli suomalaisen elokuvan uusi aalto, jota ei kyllä heti huomannut. Taaksepäin katsoessa huomaa kyllä, että silloin tapahtui selvä sukupolvenvaihdos. Näyttelijälakko oli paha isku vanhoille tuottamoille, ja televisio kasvoi valtakunnallisiin mittoihin. Aina tuli jokin uusi asia, joka löi elokuva-alalta jalat pois alta: tuli vapaa keskiolut, väri-tv, videokasetit, taivaskanavat, kaapeli-tv jne. Itse mukana eläessä ei huomaa suurta muutosta. Kuka esimerkiksi huomasi Mika Kaurismäen Valehtelijassa uuden sukupolven ja "kaurismäkeläisyyden" esiinmarssin? Ominaispiirteet hahmottuvat vasta jälkepäin; ei yksi pääsky kesää tee, täytyy tulla laajempi trendi. 1970-luvun alussa tuli paha politisointumisen vaihe. Silloin ala kävi sisällissotaa, nuori vastaan vanha polvi, edistykelliset vastaan liikeala. Se päättyi noin vuonna 1975, jolloin alkoi "juurien etsintä" ja voitiin tehdä myös historiallisia aiheita,

epookkielokuvia jne. Tuli *Runoilija ja muusa*, *Pe-don merkki* ja muita historiallisia elokuvia. Nyt en tiedä, miten vetäisin uusimman rajan; onko se Kaurismäkien nousun vai kotivideoiden yleistymisen kohdalla? Haaveenani on laajentaa kirjasarjani kymmenosaiseksi, jolloin se päättyisi noin vuoteen 2000 - sata vuotta suomalaisen elokuvan historiaa. Kirjan kirjoittaminen ei kuitenkaan ole niin vaikeaa kuin kustantajan löytäminen: elokuväsäätiö julkaisee enää *Elävän kuvan vuosikirjaa*, vaikka yhden elokuvan hinnalla saisi aikaan monta elokuvakirjaa. Aikanaan arkisto ja säätiö kiistelivät, kumpi saa julkaista henkiin herätettyä Studio-vuosikirjaa. Raimo Silius toimitti sitä seitsemän vuotta. Kun hän oli tehnyt ensimmäisen, kysyin, tekisikö hän seuraavankin, johon Silius sanoi, että vain "jos ei tule kovin pahoja haukkumisia". Sillä periaatteella minä en olisi julkaissut yhtä kirjaa enempää.

Kansallisfilmografian ensimmäiseksi ilmestynyt osa on kyllä saanut lehdistössä poskettoman hyvän vastaanoton, paitsi Helsingin Sanomissa ja Uudessa Suomessa, jotka eivät taaskaan ole kirjoittaneet siitä rivin riviä; Helsingin Sanomissa oli vain julkistamiseen liittyvä pieni maininta. Esikuvana oli siis Ruotsin Svensk filmografi, mutta meillä oli sellainen lähtökohta, että tehdään siitä "maailman paras kansallisfilmografia". Ainakin painoosan puolesta tavoite on saavutettu. Kuvituksessa pyrimme saamaan siihen mukaan myös työkuvia, jotka kertovat aikansa elokuvantekotavasta.

Suomalaisen elokuvan vuosikymmenet on kuitenkin alaltaan laajin kirjoittamistani kirjoista; siinä on käsitelty elokuvien lisäksi muun muassa sensuuria, järjestötoimintaa ja kritiikkiä. Miksi nämä muut alueet ovat jääneet myöhemmistä kirjoista pois?

Sitä tietoa ei ollut silloin missään systemaattisesti, joten halusin saada aikaan kattavan yleisesityksen. Tästä tuli kirjaan se "tikkuisuus", koska piti yrittää tiivistää. Minulla oli tuntu, että jos en sitä puolta kokoa, se jää ikuisesti kokoamatta. Tapasin vielä vanhoja elokuva-alan vaikuttajia, kuten Väinö Mäkelän, Werner Dahlin ja Yrjö Rannikon, ja pystyin saamaan korvaamatonta muistitietoa. Toisaalta olen sen jälkeen kirjoittanut Filmikamarin 50-vuotishistorian, SEOL:ille historiikkeja samoin kuin eri järjestöille ja laitoksille; näin ne ovat erikoistuneet omiksi teoksikseen - esimerkiksi Adamsin, Kinoston ja Suomi-Filmin tarinat. Moitteet tikkuisuudesta ehkä johtivat siihen, että karsin kaiken maailman tietoja pois ja keskityin elokuvatuotantoon, joka mielestäni onkin kansallisen elokuvan kannalta tärkein sektori.

Otava asetti *Eläviksi syntyneille kuville* liuskarajoituksen, joka sitten vaikutti formaattiin sarjan myöhemmissäkin kirjoissa. Ajattelin myös voivani käydä muita sektoreita läpi muissa yhteyksissä, niin kuin olen tehnytkin. Filmografiaan olen tapani mukaan kerännyt tiedot myös mainoselokuvista,

joita en ole missään muualla koskaan tavannut - siinäkin suhteessa luettelo on maailman täydellisimpiä. Mykkäelokuva minua kiehtoi siitäkin syystä, että siitä oli niin vaikea löytää tietoa. Omistin sille ensimmäisen niteen ja 30-luvulle toisen. Tietoista linjan valintaa ei ollut sen kummemmin, mutta elokuvatuotannon vaiheita on vaikeaa selvittää jälkeinpäin. Kun pääsin elokuvatarkastamon hyvin hoidettuun arkistoon, istuin siellä päiväkausia pelastaakseni ne tiedot mahdolliselta tuholta. Kaiken muun paitsi kansallisfilmografian olen tehnyt säännöllisen työajan ulkopuolella ja ohessa. Kansallisfilmografian kohdalla olen voinut hyödyntää kaikkia vuosien varrella minulle kertyneitä tietoja, jotka toimitussihteri Jorma Junttila käy kriittisesti läpi ja joita hän edelleen täydentää. Hyvään tiimiin kuuluvat myös muun muassa tietokirjatoimittaja Risto Kautto ja osapäivätoimisesti Sakari Toiviainen, Lauri Tykkyläinen ja Pekka Riihimäki.

Kritiikki olisi kuitenkin yksi ala, josta toivoisimme sinun kirjoittavan lisää, koska sinulla on siihen pitkä perspektiivi.

Kansallisfilmografiaa tehtäessä joudutaan hyvin paljon penkomaan lehdistöstä vielä tietyimmässä olevia arvosteluja ihan alkuvaiheesta asti. Poimieni yhdeksän avainkaupungin ensi-iltapäivien avulla voidaan katsoa, mitä kustakin elokuvasta on kirjoitettu. Löydetyistä artikkeleista pyritään ottamaan kopiot elokuva-arkiston kokoelmiin - eli sieltä tätä perustietoutta tulee. Nyt täytyy sanoa, että minulla on ikää 57 vuotta, mikä on uskomattoman paljon. Kovasti olisi tehtävää ja mielelläni tekisinkin, mutta katsotaan nyt, miten kauan kykyä riittää. *Suomalaisen elokuvan vuosikymmenet* tein siten, että kirjoitin klo 19 - 01 joka arki-ilta ja viikonloppuisin 12 tuntia. Pari kolme vuotta sitä rääkkiä kesti, mutta sen jälkeen lyhensin aikataulua klo 12:een, klo 11:een, klo 10:een. Nykyään lopetan aina viimeistään kymmeneltä kirjoittamisen. Ei jaksa enää yötä myöten rehkiiä, eikä ole tarpeenkaan. Minulla on se käsitys, että minun keräämäni tietous on pohjakäytöstä, jolle tulevien tutkijoiden on hyvä rakentaa ja etsiä lisätietoja. Aina kun näen nimeni lähdeluettelossa, tunnen, etten ole tehnyt turhaa työtä.

Onko Sinulla suunnitteilla yhtään henkilömonografiaa pari vuotta sitten ilmestyneen Karu-kirjan lisäksi?

Kirjoittamistani tuli ensin julki kirja Väinö Mäkelästä (Torpanpojasta kinokuninkaaksi, 1970), sitten T.J. Särkän elämäkerta ja Erkki Karun. Abel Adamsin

elämäkerta on ollut jo monta vuotta valmis; kun Adams-Filmi lakkasi olemasta, hanke kariutui - Finnkino ei ole ollut siitä kiinnostunut. Tein myös aikanaan kirjan Risto Orko - suomalaisen elokuvan suurmies, joka oli minun ideani juhla kirjaksi Orkon täyttäessä 70 vuotta. Orkon vävy Lasse Pihl ja puoliso Liisa Orko innostuivat asiasta kovasti. Tein siihen juhla kirjamaisen tekstin Orkon elämänvaiheista, Liisa Orko oli kuvatoimittajana ja mainospäälliikkö Gunnar Nylander kolmantena, ulkoasusta vastaavana toimittajana. Kansiakin mietittiin niin kauan, että kirja myöhästyi tasan vuodella ja ilmestyi joulun alla 1970. Juhla kirjassa Orko on suuri sankari, joka harvoin tekee virhepäätelmiä, on ennalta määrätty tehtäviinsä ja vie firman läpi vaikeuksien kohti kirkasta tulevaisuutta. Kirja ei siis ole kriittinen.

Karussa pyrin kritiikkiin; Särkässäkin oli kritiikkiä, mutta yhteismieheni oli Mikko Waltari, Särkän vävy, joka pyyhki yli joitakin kohtia. Teuvo Tulios-ta yritin pitkään tehdä elämäkertaa; hänellä ilmensivät muistelmat Soma Hallakorven haamukirjoittamina Jaanassa 15 vuotta sitten (nrot 3 - 18, 1974). Oli sovittu noin kuusi osaa, mutta kun Tulio pääsi vauhtiin ja Hallakorpi oli hyvä jututtaja, tuli 12 osaa, jolloin kustantajalle riitti. Tulio pääsi vuoteen 1945 asti; viimeisessä osassa tultiin pikavauhtia 20 vuotta eteenpäin yhdellä kertaa. Yritin houkutella Tuliota tekemään sen loppuun säätiön julkaisemaan kirjaan, mutta hän lykkäsi sitä kerta toisensa jälkeen. Näin se on jäänyt.

Olet kirjoittanut myös Suomi-Filmin historian, mutta sitä ei ole julkaistu. Miksei?

Risto Orko on syntynyt 1899 ja Suomi-Filmi perustettu 1919. Kun firma täytti 50 vuotta, Orko täytti 70; ehdotin Orkolle, että saisin kirjoittaa yhtiön historian - ja sain, peräti virkatyönä, kun olin kulttuuri- ja opetuselokuvaosaston osastopäällikkö. Orkon avulla pääsin tutustumaan heidän vuosikertomuksiinsa ja muuhun arkistoon. Työ oli hieman kesken, kun lähdin sieltä elokuvasäätiöön. Tein homman loppuun, jätin Orkolle, ja kirja piti julkaista, niin kuin oli sovittu. Orko halusi hienosäätöä, joitakin korostuksia ja joitakin poistoja, ja lupasi palata asiaan. Kului muutama vuosi, ja kysyin, pitäisikö työ tehdä valmiiksi. Orko luki työn ja sanoi mitä pitää muuttaa. Otin neuvot varteen niin hyvin kuin osasin. Jätin työn sinne ja sain siitä rahaakin, ja nyt Orko on 15 vuotta tuuminut, mitä käsikirjoituksen kanssa pitäisi tehdä. Venymiseen on vaikuttanut myös se, että yhtiön PR-päälliköt vaihtuivat: juuri kun olin saanut sovituksi, että kirja ilmestyy, päällikkö "lensi" ulos. Tietoja olen hyödyntänyt ennen kaikkea Karu-kirjassa, koska Karu ja Suomi-Filmi olivat aikanaan

lähes yksi ja sama asia.

Historiikki ulottui vuoteen 1969. Pari vuotta sitten Kare Orko, firman toimitusjohtaja, pyysi minua kirjoittamaan jatkoa historiikkiin. Tein siihen 20 vuotta lisää, joten yhtiön historia on käyty läpi näihin vuosiin asti. Olisi mukava saada se julki, mutta pallo on nyt Kare Orkolla.

Mistä lähteistä valtava tietomääräsi on koottu?

Tapio Rautavaaraa siteeraten voisi sanoa, että "ah, miten pieninä palasina onkaan mun leipäni maailmalla". Kaikki lähti tietosanakirja-artikkelien tarpeista 1960. Ensinnäkin alan lehdet, sekä vanhat että uudet. On ollut myös onni tutustua alan ihmisiin, lähinnä Kinolehden kautta, koska sitä kaikki lukivat. He tuntevat minut ja jos kysyn heiltä jotakin, tietävät, kuka kysyy. Esimerkiksi Yrjö Rannikko sanoi tavanneensa Méliès'n ja Skladanowskin, joten syntyy ketju Méliès - Rannikko - Uusitalo - Turun koulukunta... se on kuin hiilen kiertokulku luonnossa!

Olen lisäksi käynyt läpi Suomen Kuvalehdet ja tärkeimmät sanomalehdet. Tai käyn vieläkin: tällä hetkellä istun yhden päivän viikossa yliopiston kirjastossa tutkimassa 1910-luvun Kalevaa. Olen käynyt läpi Helsingin Sanomat, Uudet Suomet, Työmiehet, Hufvudstadsbladetit; muista kaupungeista Viipurin, Tampereen, Turun, Lahden - nyt on vuorossa Oulu ja sen jälkeen Pori, Vaasa, Kuopio ja Jyväskylä. Lehdistä löytyy elokuvailmoituksia ja filmauksista ynnä muusta kertovia juttuja. Lisäksi arkistossa on omat osittain lajittelemattomat kokoelmat. Osan kirjoitan muistiin, osasta otan valokopion. Jotakin tietoja pitää metsästää erikseen esimerkiksi vakituisilta haastateltavilta, kuten Olavi Tuomelta, jolla on erittäin hyvä muisti.

Viime keväänä ilmestyi kirja *Naapuri elävissä kuvissa*, kirja ruotsalaisista elokuvista Suomessa 1910-1940, joka syntyi muun etsimisen sivutyönä. Kun arkisto julkaisi Sjöström & Stiller -kirjan, Pekka Päivärinta pyysi minua etsimään elokuvien suomalaiset nimet. Huomasin, että nimissä oli melkoinen viidakko, ja aloin käydä läpi sensuurin papereita ja pääkaupungin lehtiä. Kustantaminen oli vaikeaa: Valtion painatuskeskus otti sen pitkin hampain ja pani kirjan hinnaksi 140 mk, joka tuhoaa myynnin. Elokuvien nimet vaihtelivat eri lähteissä; tyypiesimerkki on *Revelj*-niminenokuva (1917), jonka nimi oli Helsingin Sanomissa *Häilytyys* ja Uudessa Suomessa *Herätysrummunpärrytys*. Tällainen penkominen vaatii intuitiota ja ennen kaikkea innostusta. Jokin tieto voi tulla yllättäen jostakin aivan oudosta lähteestä, jotain etsimäänsä taas ei löydä millään. Minulla on aika hyvä muisti, ja siitä on apua. Juttelin esimerkiksi 1960-luvulla vastikään kuolleen

Veikko Itkosen kanssa, samoin Aarne Tarkaksen. Poismenneitä on leegio: Mauno Mäkelä, Risto Jarva, Martti Saarikivi, Orvo Saarikivi...

Onko näistä keskusteluista nauhoituksia?

Nauhoituksia on oikeastaan vasta Särkkä-kirjaa varten tehdyistä haastatteluista. Karu-kirjaa varten jututin yli 80 henkilöä. Nauhoitukset alkoivat vasta 15 - 20 vuotta sitten, kun C-kasetit tulivat markkinoille. Sarkastisesti voi sanoa, että poismenneiden suuhun voi panna melkein mitä hyvänsä, sillä kuka sitä voi tarkistaa? Näin ei tietenkään pidä tehdä, mutta pitää luottaa muistiinsa.

Onko olemassa koskematonta lähdeateriaa?

On, arkistoonkin on tullut jatkuvasti talletuksia, joita on pyritty purkamaan, mutta joita ei ole vielä käyty läpi. Pekka Riihimäki tietää niistä. Tänne on tullut esimerkiksi elokuvakäsikirjoituksia yhtiöiltä ja ohjaajien jäämistöistä, kuvaajalta tai skriptalta. Usein skriptan kappale on hyödyllisin, koska siinä on tietoja kuvauspaikoista, -ajoista ja sen sellaisesta.

Miten paljon tietoja löytyy yhtiöiden arkistoista?

Suomi-Filmissä oli hyvä vaikkakin järjestämätön arkisto, Kinostolla oli Väinö Mäkelän kirjoittamat muistelmat alkuvuosilta, mutta ei vuosikertomuksiakaan. Suomi-Filmissä on vuosikertomukset lähes kaikilta vuosilta alusta viime vuosiin. SF:n arkistoa tuli Mikko Waltarilta autokuormallinen, mutta se ei ole järjestyksessä eikä kokonaan säilynyt. Adams-Filmissä oli haitarimappi, jonne oli paiskattu kaikenlaista paperia vuosikymmenien aikana. Firmat ovat aika tavalla hävittäneet papereitaan liikesalaisuuksina. Aineisto on siis hyvin aukollista.

Entä julisteet, promootiomateriaalit ja leikekirjat?

Niitä on täällä erittäin paljon kotimaisesta elokuvasta, esimerkiksi kaikki Fennadan, Suomi-Filmin ja SF:n leikekirjat. Julisteita on jumalaton määrä. Kutsukortteja ja PR-materiaalia on eri ihmisten tallettamina, mutta ei aukottomasti vaan sattumanvaraisesti. Puuttuu jopa joitakin käsikirjoituksiakin: *Kolmas laukaus*, *Lasisydän*, jota ei ole Kassilalla eikä Tauno Yliruusilla. Tuliolta puuttuvat käsikirjoitukset kokonaan.

Puuttuvatko jonkin suurehkon firman paperit kokonaan?

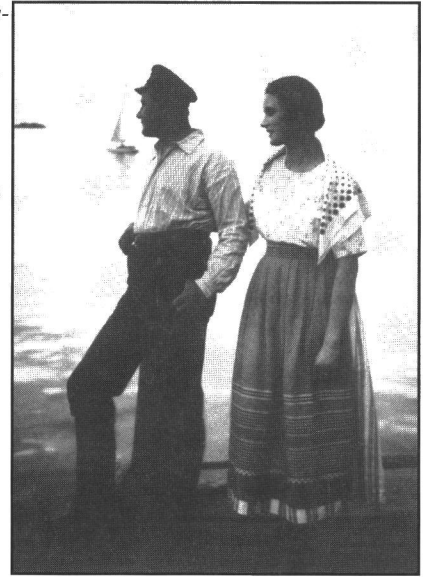
Vanhemmassa päässä on erittäin suuria aukkoja. Fenno-Filmin materiaali on jossakin Kinoston (Finnkinon) hallussa, mikäli sitä on; Timo Karvonen teki siellä laudaturtyönsä. Sitten tapahtui fuusio, jossa Fenno-Filmi, Väinän Filmi ja Filmipaja yhdistettiin Kinostoksi. Olen ottanut kirjallisesta aineistosta aika paljon kopioita suojakäyttöön, niin että ne löytyvät, jos ja kun alkuperäiset tuhoutuvat. Ainakin täällä on sitten niistä jäljennökset.

Entä elokuvat? Kuinka paljon mykän ajan pitkiä elokuvia on kokonaan kadonnut ja tuhoutunut?

Tämä on vähän summittainen luettelo, mutta *Salaviihanpolttajat* (1907) on kateissa, samoin *Iljanne* (1907), *Vasikanhäntä* (1908), *Anna-Liisa* (1911), *Hyökyaaltoja* (1911), *Margaretaa ajetaan takaa* (1912) ja *Rusthollari Pettersonin Helsinginmatka* (1912) ... Ensimmäinen, josta on jotakin jäljellä on *Sylvi* (1913). Siitä on jäljellä noin neljännes alkuperäispituudesta. Koko 10-luku on muuten tuhoutunut: vuoden 1919 loppuun mennessä oli tehty 32 elokuvaa, joista ainoastaan *Sylvi* on osittain jäljellä.

1920-luku on jo parempi. Tilanne näyttää tällaiselta: Vuodelta 1920 on *Ollin oppivuodet* tallella; *Häiden vietto Karjalan laulumaille* on säilynyt melkein kokonaan; *Ylioppilas Pöllövaaran kihlaus* on ja *Sotagulashi Kaiun häiritty kesäloma* lienee tallella osittain; *Kihlaus* (Kalevala-Filmi) ja *Kilu-Kallen ja Mouku-Franssin kosioretki* ovat kuitenkin tuhoutuneet. 1921 tehdyistä tallella ovat *Se parhaiten nauraa joka viimeksi nauraa* ja Teuvo Pakkalan *Sotapolulla*. Vuoden 1922 tuotannosta kokonaan tallella ovat *Anna-Liisa* ja *Koskenlaskijan morsian*, josta on tehty jopa mykkäkopio esityksiä varten. Osittain ovat jäljellä *Finlandia* ja *Rakkauden kaikkivalta*. Suomi-Filmin *Kihlausta* en ole koskaan nähnyt. Vuoden 1923 *Rautakylän vanha parooni*, aivan upea *Nummisuutarit* ja *Kun isällä on hammassärky* ovat tallella. Vuodelta 1924 *Suursalon häät* ja *Polyteekkarifilmi* ovat tallella. *Myrskyluodon kalastaja* on kai tuhoutunut suurelta osin. *Kihlauskylpylä* on kateissa. Vuoden 1925 *Pohjalaisia* on tallella, mutta *Suvinen satu* on puolittain tuhoutunut. Taide-Filmi Oy:n dokumentit *Tasavallan presidentti Virossa* ja *Ruotsin kuningas Suomessa* ovat kateissa. Sen sijaan *Ruotsin kuningasparin vierailu*, Suomi-Filmin elokuva, on tallella. Vuodelta 1926 *Murtovarkaus* on ja *Meren kasvojen edessä* lienee säilynyt. *Meren ja lemmen aallot* ja *Kyllä kaikki selviää* ovat kateissa. Vuoden 1927 *Muurmanin pakolaiset*, *Noidan kirot*, *Vaihdokas*, *Runoilija muuttaa*, *Elämän maantiellä*, *Nuori luotsi* ja luultavasti myös *Villilintu-*

Muun muassa Karun Myrskyluodon kalastaja on tuhoutunut lähes täysin

jen parissa ovat tallella. *Ei auta itku markkinoilla* on kadonnut; siitä tosin on pikku katkelma Teuvo Tuolion *Mustasukkaisuudessa*, kohtauksessa, jossa ajetaan hirveästi hevosella joenrantaa pitkin. *Mustasukkaisuudessa* on myös latotanssikohtaus, joka on lähtöisin Nyrki Tapiovaaran elokuvasta *Miehen tie*; siinä muuten itse Sillanpää istuu yleisön joukossa. Vuodelta 1928 on tallella *Tukkijoella*, mutta *Miekan terällä* ja *Lumisten metsien mies* ovat kadonneet. Vuoden 1929 *Meidän poikamme*, *Korkein voitto* ja *Mustalaishurmaaja* ovat tallella, mutta *Mustat silmät* ja *Työn sankarilaulu* hävinneet. Ja vuoden 1930 *Kahden tanssin välillä* sekä *Kajastus* ovat tallella, mutta *Juhla meren rannalla* on tuhoutunut.

Ja sitten ollaankin jo äänielokuvassa. Nyrkisääntönä voidaan sanoa, että ennen vuotta 1920 on tallella ainoastaan *Sylvi* pieneltä osaltaan; 20-luvulta on tallella suurin osa Suomi-Filmin tuotantoa ja muista elokuvista *Meren kasvojen edessä*, *Elämän maantiellä* ja *Sotapolulla*. 20-luku ei ole niin toivoton kuin 10-luku, mutta kaikista löytyy jonkinlaista dokumenttimateriaalia. Käydessäni lehtiä läpi olen systemaattisesti kerännyt ilmoituksia pitkistä kotimaista mykkäelokuvista ennen vuotta Vuodelta 1920 käsiohjelmia löytyy aika paljon ja elokuvatarkastamon papereista löytyy myös käsintehtyjä synopsiksia.

Onko yhtään suomalaista elokuvaa löytynyt ulkomaiden elokuva-arkistoista?

Isoviha löytyi Ruotsin elokuva-arkistosta, josta onkin saatu mitä sieltä löytyy. Sieltä jopa lähetettiin ylimääräisiä suomalaisia tänne - he eivät halua säilyttää niitä siellä. Neuvostoliiton arkistoonkin päin

on oltu yhteydessä, mutta en osaa sanoa, onko sieltä löytynyt mitään. Eestin kanssa on käyty vaihtokauppaneuvotteluja lähinnä dokumenttielokuvista. Suomessahan on tämä *Auringon lapset* (Päikese lapset): sen negatiivit jäivät tänne aikanaan ja siitä on tehty tänne pelastekopio. Tuohon elokuvaan Georg Malmstén teki musiikin ja Erkki Karu kirjoitti ne kauniit laulut "Missä meren aallot...". Ja Unkarista tietävästi löytyy jotain, mutta en ole siitä niin hyvin perillä: se on ollut johtajatason asia ja noiden "pelastajien" intresseissä. Mutta aika vähän ulkomailta löytyy. *Salaviinanpolttajat* pitäisi kuulemma löytyä Italiasta, mutta se on ollut sellainen huhu, jota kukaan ei ole pystynyt todentamaan. Se olisi jonkun huijarin kokoelmassa: tämä huijari kävi Suomessa viime syksynä ja pääsi lehtiin aikooessaan muka järjestää mykkäfilmifestivaalit, mutta se osoittautui huuhaaksi.

Entä uudemman elokuvan tila? Kuinka paljon sitä on tuhoutunut ja kuinka paljon jäljellä vain pelasteina?

Tuhoutuneita on aika vähän. Olemme filmografiaa varten käyneet tähän mennessä läpi vuodet 1953 - 1962: siltä ajalta ei puutu oikeastaan muuta kuin *Onnen saaren* toinen puolisko, josta ei ole olemassa minkäänkään kopiota. Tämä johtuu siitä, että Maunu Kurkvaara leikkasi sen uudelleen ja teki siitä elokuvan *Ei enää eilispäivää*. Hän muutteli osia, kuvasi uudelleen ja tuhosi alkuperäiset negatiivit.

Luulen, että näiden uudempien elokuvien osalta ei pääse aukkoja syntymäänkään, koska yleensä ne ovat suurien firmojen levityksessä tai varastoissa. Sitten kun aikaa kuluu, eikä niitä enää teatterissa pyöritetä, ne käyvät firmoille tarpeettomiksi ja sieltä soitetaan tänne, että "tulkaas arkiston pojat hakemaan ne täältä pois jaloista". Lain mukaan ei mitään saa enää tuhotakaan, kun 1984 tuli uusi arkistolaki voimaan.

Kun tämä laki oli eduskunnan sivistysvaliokunnan käsiteltävänä, siellä, kuten asiaan kuului, kuultiin asiantuntijoita. Olin siellä yhtenä kuultavana samaan aikaan Heikki Partasen ja Kurt Dahlin kanssa. Partanen edusti tuottajia ja Dahl elokuvatoimistojen liittoa. Kun minulta kysyttiin ensimmäisenä, sanoin tämän olevan erittäin hyvä laki, mutta vain tulossa vähintään 60 vuotta liian myöhään. Mutta hyvä näinkin, äkkiä vain voimaan! Dahl sanoi: "Olen aivan samaa mieltä!" Ja Partanen sanoi: "Juu, näin on, näin on! Tuottajille tämä tulee aika kalliiksi, mutta kyllä tämä ihan hyvä laki on." Ajattelin, että onpas yksimielistä porukkaa! Sitten minulle soittaa Edvin Laine: "Kuule, tämä on Edvin, terve. Minun pitäisi mennä sinne sivistysvaliokuntaan puhumaan tästä laista. Mitä minä sanon?" Minä sanoin: "Sano, että se on helvetin hyvä laki!" "No, minä sanon niin!" Edvin siellä paukutti päätään - ja se laki meni

hyvin nopeasti läpi.

Tämä laki turvaa periaatteessa sen, että mitään ei saa enää hävittää, mutta ongelma on tietysti se, ettei täältä arkiston päästä kyetä valvomaan niin tarkkaan eikä ehditä koko ajan perätä materiaalia sisään. Suomalaiset tuottajat ovat erittäin hitaita reagoimaan: eivät ne sillä tavalla muista täyttää noita lain velvoitteita, varsinkaan kun siinä ei ole mitään pahempia sanktioita. Jos jättää tekemättä, niin jättää. Mutta en pidä tilannetta toivottomana, varsinkin kun nykyään tehdään melkein kaikista videot. Ainakin elokuvat säilyvät sitten videolla ja kyllä ne originaalitkin ovat täällä tallessa.

Kuinka paljon materiaalia tuhoutui Adamsin palossa?

Se oli erittäin paha palo 1959. Siinä menivät melkein kaikki Adamsin nitraattikopiot: ainoastaan ne, jotka sattuiivat olemaan ulkona, säilyivät. Siinä menivät muun muassa kaikki Teuvo Tulion vanhemmat, siis 30-luvun elokuvat sekä Kalle Kaarnan Filmi Oy Kotkalle ohjaamat *Työn sankarilaulu* ja *Juhla meren rannalla*, jotka olivat Adamsin levityksessä. Samoin tuhoutuivat *Taistelu Heikkilän talosta* ja *Silja, nuorena nukkunut* sekä *Meren ja lemmen aallot*. Ja niiden negatiivit oli kai jo ajat sitten myyty tarpeettomina liimatehtaalle tai jonkekin. Se oli hyvin kohtalokas tulipalo: etenkin koska juuri Tulion varhais-tuotanto hävisi kokonaan.

Kurt Jäger, joka oli liikemies, oli myynyt myös ylimääräiset kopionsa liimatehtaalle. Yhdet kopiot Jägerin filmeistä olivat Adamsin varastossa. Niistä tuhoutuivat *Ulkosaarelaiset*, *Tukkijoella*, *Simo Hurtta* ja *Isoviha*. Ainoa mikä jäi tallelle oli *Kalevalan mailta*, jonka nitraattikopio löytyi Jägerin lesken Katri Viidan sängyn alta. Se oli ollut pyhäinjäännöksenä talletettuna sinne - ainakin näin on kerrottu. Sittemminhän *Isonvihan* kopio löytyi Ruotsista; ja kun se tuli televisiosta, siinä oli ruotsinkieliset alkutekstit. Kuitenkaan elokuvaa ei koskaan Ruotsissa näytetty: se ostettiin sinne, kun talvisota syttyi, ja pantiin esityskuntoon, mutta kun talvisota päättyi ennen kuin elokuvaa ehdittiin esittää eikä Ruotsi halunnut millään tavalla ärsyttää Neuvostoliittoa, se pantiin esityskieltoon. Kun jatkosota alkoi, sen esittämistä yritettiin jälleen, mutta sitä ei enää hyväksytty, koska Suomi oli Saksan kanssasoittaja. Koska Ruotsi halusi pysyä puolueettomana, elokuvaa ei koskaan näytetty siellä ja tänne saatu kopio oli erittäin hyvässä kunnossa.

Eikö Tuliolla ollut tapana ottaa omia filmejään omiin varastoihinsa?

Kyllä Tuliolla joitakin oli, mutta hän on niin salaperäinen mies. Ja ironista kyllä, kolme vuotta sitten, kun oli hirvittävän kova pakkastalvi (1986 - 87),

Entä sota-ajan elokuvat?

Sikäli kuin minä tiedän, ainoa joka tuhoutui peruuttamattomasti oli Nyrki Tapiovaaran *Herra Lahtinen lähtee lipettiin*, jota löytyi noin 600 metriä äänen kanssa ja samman verran ilman ääntä, eli puolet siitä on tallella. Pommi putosi nykyiseen Formian taloon, jossa se tuhoutui. Muut Elosepon elokuvat, eli *Miehen tie* ja niin edelleen, olivat ilmeisesti maaseudulla levikissä, joten ne säilyivät. Toinen, joka tuhoutui ja on aika pahasti kateissa, on *Tyttö astuu elämään*, SF:n lottatarina. Ihan hyvä elokuva, jonka Särkkä tuhosi hätäpäissään, koska se edusti lottaa-aa-tetta. Siitä on tallella suurin piirtein puolet.

Sota-aika ei pahemmin arkistoja tuhonnut. Tosin on kyllä tämä tositarina Särkästä. Kun Särkkä pelkäsi, että Helsinkiä pommitetaan, hän evakuoivat kopiovararonsa Marjaniemen talvi-asuttavan huvilansa saun-

naan. Sitten kun olivat Helsingin isot pommitukset helmikuussa 1944, Kajonterä, sähköpuolen pomo, soittaa hädissään Särkälle yöllä: "Täällä palaa. Labbis on tulessa!" "No, niin palaa täälläkin", sanoi Särkkä ja paiskasi puhelimen kiinni. Santahaminassa nimittäin sytytettiin halkopinoja palamaan venäläisten koneiden harhauttamiseksi pudottamaan pomminsa jo merelle. Sieltä sitten muutama pommi tipahti Marjaniemen saunaan - täysosuma! Särkkä sanoi myöhemmin Orvo Saarikivelle: "Kuule, sinä olet aina sanonut, että filmi räjähtää. Se on iso vale! Minä tiedän, se palaa vain." Mutta Särkän elokuvien negatiivit olivat onneksi evakuoituina Forssaan.

Toisin sanoen sota-aika hävitti aika vähän materiaalia. Tulipalot ovat olleet kaikkein tuhoisimpia. Muistan 30 vuoden takaa pienen lehti uutisen: "Lato syttyi palamaan Keravalla pikkupoikien polttolasi-leikeistä, mutta palon vahingot jäivät vähäisiksi: lato

Valentin Vaalan Loviisa on yksi Kari Uusitalon suosikkeja.
Kuva: Suomen Elokuva-arkisto.

entistä Tulion studiota Haagassa lämmitettiin niin, että se paloi, ja siellä meni sitten kai loput, mitä Tuliolla oli tallella. Studio oli ollut Haagan nuorisoseurantalolla, jonka Elohoopa-filmi, mainoselokuvien valmistaja, oli myöhemmin vuokrannut käyttöönsä. Tulio oli jossain vaiheessa kuljettanut sinne tavaroitaan. Hänen kaikki arvokkaat kamansa olivat ison hallin toisessa päässä. Tulio tuli studiolle hyvin usein päivittäin istuskelemaan ja katselemaan, kun pojat tekivät elokuvaa. Ei hänellä ollut muuta hommaa - hän vain katseli, miten nykyään tehdään mainoselokuvia. Sitten kovalla pakkasella talonmies lämmitti niin, että koko talo paloi. Ja Tulioltahan pyydettiin elokuvia kymmeniä kertoja tänne, mutta hän sanoi aina: "Katsotaan, antaa olla, katsotaan!" Se mitä häneltä täällä on, onkin peräisin levittäjäältä eli lähinnä Kinostolta. Tuliolta on tallella *Laulu tulipunaisesta kukasta*, *Kaksi Vihtoria*, *Unelma karjamajalla* ja kaikki siitä eteenpäin.

oli täynnä vanhoja elokuvakopioita.” Että tämmöisiä.

Miten suhtautuminen suomalaiseen elokuvaan on muuttunut vuosikymmenien kuluessa?

Se on muuttunut kahteen eri suuntaan. Ensinnäkin, kun minä vuonna 1955 olin Särkän sähköpoikana ja liikuttiin kaduilla ja missä milloinkin, tulivat pikkupojat aina kysymään, mitä elokuvaa olimme tekemässä (“Mihis elokuvaan tää tulee?”). Kun viisi vuotta myöhemmin oltiin kameroiden kanssa liikkeellä, kysyttiin jo: “Millos tää tulee televisiosta?” Elokuva ei ollut enää mitään, ja televisio oli kaikki kaikessa. Suomalaista elokuvaa pidettiin vuonna 1960 vielä viihteenä, jota ei kehdannut tunnustaa käyvänsä katsomassa. Se oli maaseudun huvia. Ja varsinkin opiskelijanuoriso antoi arvoa vain ulkomaiselle elokuvalle. Ainoa mitä hyväksyttiin oli Nyrki Tapiovaara. Senkin vuoksi minun urautumistani katsottiin vähän ihmetellen: miten joku mies voi olla noin kiinnostunut kotimaisesta elokuvasta!

Mutta sitä mukaan kun elokuva joutui ahdinkoon, sen taiteellista puolta alettiin korostaa ja liikemiehet rupesivat tekemään “taidetta”. Se on vanha totuus, että niin kauan kuin jokin inhimillisen yritteliäisyyden muoto tulee toimeen omillaan, tuottaa voittoa, se on liiketoimintaa. Sitten kun se rupeaa tuotamaan tappiota, ja kuitenkin pidetään jotenkin tärkeänä, että se säilyy hengissä, silloin se muuttuu kulttuuriksi. Ja näin on käynyt suomalaiselle elokuvallekin.

Suomalaisen elokuvan asema näkyy valtiovallan suhtautumisessa 30 vuoden aikana. Se lähti liikkeelle 1961 valtion elokuvapalkinnosta, jonka jälkeen ovat tulleet henkilökohtaiset palkinnot, taiteilija-apurahat, Suomen elokuvaseäitiö ja sen toiminnan vakinaistaminen, lisärahojen antaminen sille, elokuva-arkiston valtiollistaminen ja niin edelleen. Elokuva on päässyt periaatteessa samaan arvoluokkaan kuin mikä muu kansallinen taidemuoto hyvänsä. Ongelma on vain se, että elokuvanteko on niin helvetin kallista. Sennpä takia aina huudetaan - ja aina pitää huutaa - lisää rahaa! Muutoin rahantulon kasvu ei jatku, joten tervettä tyytymättömyyttä pitää olla.

Mitä suhtautumiseen suomalaiseen elokuvaan tulee, se on itse asiassa muuttunut ihan päinvastaiseksi: vanhempi polvi ei enää ymmärrä tätä uutta suomalaista elokuvaa ollenkaan. Nuorempi polvi on Kaurismäki-faneja ja antaa arvoa uudelle kotimaiselle elokuvalle. Kun televisio näyttää 50 - 60 kotimaista elokuvaa vuodessa, niitä katsotaan erittäin paljon ja otetaan vielä kotivideoillekin, ja niitä katsoo vanhempi polvikin. Myös nuori tutkijapolvi on viimeisen kymmenen vuoden aikana

tykästynyt kotimaiseen elokuvaan, mikä on erittäin upea asia. Siinä tämä ns. Turun koulukunta on ollut kehityksen kärjessä: teillä kun on tällainen elävä mielenkiinto kotimaiseen elokuvaan ihan sotilasarfarsseja ja ompelijattaren mitä-hehkua-se-nyt-oli-kaan myöten. Te olette tuoneet useita lähestymistapoja ja uusia aspekteja. Melkein kaikki pro gradu - tutkielmat kotimaisesta elokuvasta on tehty 80-luvulla ja sen jälkeen. Onko se sitten nostalgialta tai juurien etsintää, ajan patinaa vai mitä, mutta kotimaisessa vanhassa elokuvassakin on nyt löydetty sellaisia arvoja, jotka minä jo kauan sitten havaitsin hyviksi.

Henkilökohtainen kysymys: mikä on vaikuttavin suomalainen elokuva?

On vaikea nimetä yksi ainoa. Valentin Vaalan *Lovissa* on aivan upea elokuva, samoin Edvin Laineen *Niskavuoren Heta*. *Akselin ja Elinan* talvisotakohtauksessa tulee aina tippa silmään. *Talvisota* on erittäin hyvä elokuva ja se vain paranee joka katsomiskerran jälkeen. Aikanaan, ei enää, kaikkien aikojen paras elokuva oli mielestäni ruotsalainen *Hän tanssi kesän*, jonka näin seitsemän kertaa. Se oli ylittämätön. Se oli sitä aikaa, jolloin olin vielä runoilija ja tein sidottua mittaa. Aikoinaan pidin kovasti *Käpy selän alla* -elokuvasta. Erkko Kivikosken keski-ikäisten ihmisten hyvinvointiongelmia kuvaavasta *Yö meren rannalla* -elokuvasta pidän edelleen. Se osuu aina: sen hyvinvoinnin pahoinvoinnissa on aina jotakin tuttua. On vain harvoja kotimaisia elokuvia, joita minä en jaksata katsella innostuneena ja aina löytää uusia aspekteja, joka katselukerralla. Tietysti jokin *Fakta homma* tai *Mullin mallin* on aika raskasta katsottavaa - mutta se ei olekaan enää taidetta, se on pelkkää viihdettä. William Markuksen *Miriam* - ai, se on hyvä elokuva! Sitä ne perhanat eivät lukuisista ehdotuksista huolimatta esitä televisiossa, vaikka jokin *Kaunis Veera* tulee kai seitsemättä kertaa.

* Haastattelu on tehty Suomen elokuva-arkistossa 9.8.1990 - haastattelijoina Ari Honka-Hallila ja Anu Koivunen. Haastattelun ovat nauhalta purkaneet ja toimittaneet Ari Honka-Hallila ja Anu Koivunen.

Kari Uusitalon valikoitu bibliografia

Julkaistut teokset:

Viisi vuosikymmentä suomalaista elokuvayritteliäisyyttä. Adams Filmi-osakeyhtiö 1912 - 1962. (1962)

Suomalaisen elokuvan vuosikymmenet. Johdatus kotimaisen elokuvan ja elokuva-alan historiaan 1896 - 1963. (Otava 1965)

Työtä - toimintaa - taistelua. Suomen Filmivuokraajaliitto - Suomen Elokuvatoimistojen Liitto 1937 - 1967. (1967)

Kolme vuosikymmentä elokuvateatterien yhteistyötä. SEOL 1938 - 1968. (1968)

Torpanpojasta kinokuninkaaksi. Väinö Mäkelän mittava elämäнкаari. (1970)

Risto Orko - suomalaisen elokuvan suurmies. (Gunnar Nylanderin ja Liisa Orkon kanssa, 1970)

Eläväksi syntyneet kuvat. Suomalaisen elokuvan mykkät vuodet 1896 - 1930. (Otava 1972)

MMM-Elokvakirja. (Olli Tuomolan ym. kanssa, Otava 1972)

Kuusi vuosikymmentä suomalaista elokuvayritteliäisyyttä. Adams Filmi Osakeyhtiö 1912 - 1972. (1972)

Suomen Biografiliitosta Suomen Filmikamariin. Suomen Filmikamari 1923 - 1973. (1974)

T.J. Särkkä - legenda jo eläessään. (WSOY 1975)

Lavean tien sankarit. Suomalainen elokuva 1931 - 1939. (Otava 1975)

Ruutia, riitoja, rakkautta... Suomalaisen elokuvan satavuodet 1940 - 1948. (SES 1977)

Filmivuokraajien yhdistyksestä elokuvatoimistojen liitoksi. Suomen Filmivuokraajaliitto - Suomen Elokuvatoimistojen Liitto 1937 - 1977. (1977)

Hei, rillumarei! Suomalaisen elokuvan mimmiteollisuusvuodet 1949 - 1955. (SES 1978)

Luottamus-elokuva - syntyvaiheet ja valvontakoneisto. (1979)

Suomen elokuväsäätiö 1970 - 1979. (SES 1980)

Toinen maailmansota ja suomalainen elokuva. (Nordische Filmtage Lübeck 1980)

Suomen Hollywood on kuollut. Suomalaisen elokuvan ahdinkovuodet 1956 - 1963. (SES 1981)

Taju kankaalla. Suomalaisia elokuvakaskuja. (Tammi 1983)

Umpikuja? Suomalaisen elokuvan vaikeat vuodet 1964 - 1969. (SES 1984)

Suomen Elokuvayhdistys ry 1937 - 1987. (1987)

Suomen Elokuvatoimistojen Liitto (SEL) 1977 - 1987. (1987)

Meidän poikamme. Suomalaisen elokuvan perustanlaskija Erkki Karu ja hänen aikakautensa. (SEA/VAPK 1988)

Suomen Kansallisfilmografia 5 - Vuosien 1953 - 1956 suomalaiset kokoillan elokuvat. (toimituskunnan pj., VAPK/SEA 1989)

Naapuri elävissä kuvissa. Suomeen tuodut, vuosina 1910 - 1940 valmistetut ruotsinmaalaiset elokuvat. (SEA/VAPK 1990)

Suomen Kansallisfilmografia 6 - Vuosien 1957 - 1961 suomalaiset kokoillan elokuvat. (ilmestyy tammikuussa 1991)

Kirjoitusvaiheessa:

Säätiö puuttuu peliin (työnimi) - suomalaisen elokuvan sisällissotavuodet 1970 - 1976. (ilmestyy 1991/92)

Painamattomia tutkimuksia:

Suomen elokuva-ala ja sen taloudelliset liikkumavarat syksyllä 1968. (Valtion kamerataidetoimikunta 1968)

Suomi-Filmin viisi vuosikymmentä 1918 - 1969. (1976)

Suomen elokuvateatterinomistajain liitto ry. Liiton neljäs toimintavuosikymmen 1968 - 1978. (1978, moniste)

Kinosto-yhtymä 1965 - 1980. (1980)

Perustan laski Abel Adams. (Adams Filmi Oy 1982; täyd. 1987)

Suomen Filmikamari 1970 - 1982. Järjestön kuudes toimintavuosikymmen. (1983)

Adams Filmi Osakeyhtiö 1972 - 1987. (Finnkino Oy 1987)

Suomen elokuvateatterinomistajain liitosta Suomen elokuvateatteriliitoksi. SEOL:n viides toimintavuosikymmen 2.4.1978 - 2.4.1988. (1988)

Posti/Telen toimialaan liittyvät suomalaiset näytelmäelokuvat. (1988)

Pohjoismaiden Filmi- ja TV-Unioni (NFTU) 1962 - 1987. Suomen jaoston 25-vuotishistoriikki. (1988)

Saunajaksot suomalaisissa elokuvissa. (Suomalaisen saunan tutkimussäätiö 1989)

Suomi-Filmi Oy 1970 - 1988 - rakennemuutoksen vuosikymmenet. (1989)

Suomalaisten näytelmäelokuvien kuvaajat, lavastajat ja pukusuunnittelijat vuosina 1907 - 1989. (kirj. 1989; ilmestyy 1991 SEA:n C-sarjassa)